

Samantekt frá ráðstefnu þjóðaröryggisráðs
sem haldin var í Veröld - húsi Vigdísar, 18. júní 2026

Samtal um þjóðaröryggi:

Lýðræði á tímum upplýsingaóreiðu

Samantekt frá ráðstefnu þjóðaröryggisráðs
sem haldin var í Veröld - húsi Vigdísar, 18. júní 2026

Efni

Setningarávarp

Þorbjörg Sigríður Gunnlaugsdóttir, dómsmálaráðherra	4
---	---

Grafið undan lýðræði: Hvað er til ráða?

Janis Sarts, forstöðumaður öndvegisseturs NATO í upplýsingamálum (STRATCOM CoE)	7
---	---

Marc-Antoine Brilliant, forstöðumaður VIGINUM	9
---	---

Grafið undan lýðræði: Hvað er til ráða? – Umræður	11
--	----

Lýðræðislegt áfallapol á Íslandi: Rannsóknir, áskoranir og úrræði

Hulda Þórisdóttir, prófessor við Stjórn málafræðideild Háskóla Íslands	13
--	----

Skúli Bragi Geirdal, sviðsstjóri Netvís – Netöryggismiðstöðvar Íslands	16
--	----

Lýðræðislegar áskoranir nú og til framtíðar

Freyja Steingrímsdóttir, framkvæmdastjóri Bláamannafélags Íslands	18
---	----

Vilhjálmur Árnason, prófessor emeritus í heimspeki	20
--	----

Lýðræðislegar áskoranir nú og til framtíðar – Pallborðsumræður	22
---	----

Lokaorð

Kristrún Frostadóttir forsætisráðherra, formaður Þjóðaröryggisráðs	26
--	----

Setningarávarp

Þorbjörg Sigríður Gunnlaugsdóttir, dómsmálaráðherra

Kæru gestir.

Það er mér ánægja að bjóða ykkur öll velkomin til þessarar ráðstefnu þjóðaröryggisráðs um lýðræði á tímum upplýsingaóreiðu. Viðfangsefni dagsins er eitt af stóru öryggisverkefnum samtímans. Það snertir kjarna lýðræðisins, traust í samfélaginu og getu ríkisins til að vernda borgarana.

Þjóðaröryggi er ekki aðeins spurning um landamæri og varnir. Þjóðaröryggi snýst ekki síður um styrk samfélagsins inn á við. Þegar samfélag verður fyrir áfalli, hvort sem það er vegna náttúruhamfara eins og við þekkjum býsna vel hér á landi eða vegna faraldurs, netárása eða af öðrum ástæðum, reynir alltaf fyrst á borgaralega innviði. Þá reynir líka á getu stjórnvalda til að bregðast hratt við. Þá reynir á skýra upplýsingamiðlun og samhæfingu. Og þá reynir ekki síst á traust almennings til opinberra aðila. Að almenningur treysti stjórnvöldum.

Umræðan hér í dag er nátengd áfallapoli samfélagsins. Hvað er áfallapol? Í kjarnanum snýst það um að einfaldlega um samfélagið geti staðið af sér áföll, brugðist við áföllum og náð sér aftur á strik. Það snýst um viðbúnað, skýra ábyrgð, sterka innviði og samhæfð viðbrögð. En í dag snýst áfallapol líka um að fólk treysti þeim upplýsingum sem það fær og hafi trú á því að stofnanir samfélagsins vinni í þágu almennings.

Þegar rangar, villandi eða vísvitandi falskar upplýsingar ná fótfestu í samfélaginu geta þær grafið undan þessu trausti. Falskar upplýsingar geta aukið sundrunu. Og sundrað samfélag er veikara samfélag.

Ein helsta hættan við skipulagða upplýsingaóreiðu er að áhrifin koma ekki alltaf fram strax. Upplýsingaóreiða grefur stundum undan trausti smám saman. Öflin að baki notfæra sér áhyggjur eða óánægju sem þegar er til staðar, magnar upp tortryggni og ýtir undir þá tilfinningu að engu og engum sé treystandi. Falskar eða villandi upplýsingar geta þannig haft áhrif á ákvarðanir.

Við höfum séð það á síðustu árum, bæði hér heima og erlendis, að þegar samfélög standa frammi fyrir vá skiptir traust öllu máli. Þess vegna er upplýsingaóreiða ekki bara eitthvað til að pirra sig á eða ræða á ráðstefnum. Upplýsingaóreiða er raunveruleg ógn við samfélagið. Og þar er Ísland ekki undanskilið.

Mig langar sérstaklega til að fara nokkrum orðum um þetta atriði; að Ísland er ekki undanskilið. Við erum sem þjóð upptekin af fámenninu hér á landi. Segjum útlendingum gjarnan frá því hvað margir búa hér eða hversu fáir búa hér. Í fámenninu felst styrkur. Fámenninu fylgir nálægð. Við þekkjumst vel. Boðleiðir eru stuttar. Þú getur rekist á forseta landsins úti í búð. Falleg dæmi fámennisins er sá siður að börn sofa úti í vagni á Íslandi. Víða erlendis er óhugsandi að leggja barn til svefns út í vagn, ekki vegna veðurs heldur vegna þess að samfélagslegt traust býður ekki upp á það.

En þessi sérstaða okkar á Íslandi er líka augljós veikleiki þegar við hugsum málið lengra. Það þarf minna til að ná í gegn í umræðunni hér en í tugmilljóna samfélögum. Boðleiðir eru stuttar. Einsleitni skoðana er meiri. Ein villandi fullyrðing eða frásögn á einmitt vegna fámennisins greiðari leið inn í almenna umræðu hér.

Og við lifum í sama stafræna veruleika og aðrar þjóðir. Og við getum ekki leyft okkur að líta svo á að Ísland þurfi ekki að hafa áhyggjur bara vegna þess að við erum eyja þar sem friðsæl og fámenn þjóð býr. Hættur eru hinar sömu. Fámennið er stundum styrkileiki en stundum mikill veikleiki. Við erum ekki undanskilin og þurfum að huga að því hvernig við verjumst að þessu leyti, rétt eins og aðrar þjóðir.

Ef upplýsingaóreiða nær yfirhöndinni getur hún haft bein áhrif á öryggi fólks. Þess vegna er baráttan gegn upplýsingaóreiðu hluti af stærra verkefni stjórnvalda: að efla öryggi samfélagsins, styrkja áfallapol og verja lýðræðislega innviði. Á Íslandi er unnið markvisst að því efla áfallapol. Í því felst meðal annars að við ætlum að verja 1,5% af vergri landsframleiðslu til öryggis- og varnarmála og markmiðið er að ná þessari fjárfestingu fyrir árið 2035. Þetta er sameiginlegt verkefni stjórnvalda og samfélagsins alls.

Upplýsingaóreiða er líka hluti af breyttu ógnarumhverfi. Í breyttu landslagi á alþjóðavísu sjáum við að óvinveitt ríki og aðrir utanaðkomandi aðilar nota rangar og villandi upplýsingar markvisst til að hafa áhrif á samfélög. Við stöndum frammi fyrir fjölbáttaógnum þar sem mörkin milli innra og ytra öryggis verða sífellt óskýrari. Þar geta netárásir, áróður, skipulögð brotastarfsemi og markvissar aðgerðir til að hafa áhrif á samfélög fléttast saman.

Þetta kallar á nýja hugsun, betri greiningar, öflugra samstarf og skýrari ábyrgð. Það kallar líka á að við horfum á öryggi með heildstæðum hætti. Öryggi almennings byggist á sterkri löggæslu og almannavörnum, öruggum stafrænum innviðum, traustu réttarkerfi, virku alþjóðlegu samstarfi. En öryggi almennings byggir á því að samfélagið sé samheldið og ekki útsett fyrir sundrunu vegna ótta, tortryggni eða rangfærslum.

Þeir sem vilja grafa undan samfélögum nýta sér ekki bara vopn eða valdbeitingu. Vopn dagsins í dag eru óvissa og ótti. Vantraust.

Stór hluti opinberrar umræðu fer nú fram á netinu, á samfélagsmiðlum. Þar gilda ekki sömu leikreglur og hjá hefðbundnum fjölmiðlum. Ritstjórnarlegt aðhald er ekki til staðar og almenningur þekkir ekki hvaða hagsmunir liggja að baki upplýsingum. Tæknin hefur líka breytt umfangi og hraða þessara áskorana. Gervigreind er gríðarlega öflugt tæki til framfara. En hættur eru augljósar.

Aðgerðir sem áður kröfðust mannafla, fjármuna og sérfræðipækkingar má nú framkvæma hraðar og með hætti sem getur verið erfiðara að rekja. Þess vegna þarf að huga að lögum, ábyrgð og vörnum gegn misnotkun tækninnar. Nú er hafin vinna við að skoða hvernig best verði spornað við djúpfölsun og annarri misnotkun gervigreindartækni.

En viðbrögðin mega aldrei ganga gegn þeim gildum sem við ætlum að verja. Lýðræðissamfélag á ekki að svara upplýsingaóreiðu með ritskoðun. Við verðum að fara gætilega með hugtökin. Pólitík getur verið grimm og þannig er það bara. En það er ekki sjálfkrafa upplýsingaóreiða. Stjórnvöld verða að þola gagnrýni. Stofnanir eiga að sæta aðhaldi. Fjölmiðlar eiga að spyrja erfiðra spurninga. Og borgarar eiga að geta mótmælt, efast og gagnrýnt. Það er styrkur lýðræðisins.

Að lokum vil ég leggja áherslu á þetta: Öryggi almennings, áfallapol samfélagsins og vernd lýðræðisins eru samofin verkefni. Við verjum lýðræðið ekki aðeins með lögum og stofnunum, heldur jafnframt með trausti og gagnsæi, ábyrgð og virkri þátttöku borgaranna.

Við verjum þjóðaröryggi ekki aðeins með varnarinnaviðum heldur með styrk samfélagsins inn á við. Með samheldni og seiglu. Þess vegna skiptir samtal dagsins máli.

Ég vil þakka öllum sem hafa komið að undirbúningi ráðstefnunnar. Sérstakar þakkir færi ég erlendu gestunum okkar fyrir að deila með okkur þekkingu sinni og reynslu.

Takk fyrir.

Grafið undan lýðræði: Hvað er til ráða?

Janis Sarts, forstöðumaður öndvegissæturs NATO í upplýsingamálum (STRATCOM CoE)

Í erindi sínu ræddi Janis Sarts þær hröðu breytingar sem hafa orðið í skipulögðum upplýsingaherferðum sem miða að því að hafa áhrif á lýðræðisríki. Sarts sagði það enga tilviljun að öndvegissætur NATO í upplýsingamálum er í Ríga í Lettlandi, því þar hafi Rússar ítrekað reynt að hafa áhrif á lýðræðislega umræðu. Það sé nokkuð sem kæmi Íslendingum sannarlega við því þeir, rétt eins og Lettar, geti ekki lengur treyst á öryggi smæðar sinnar. Upplýsingaherferðir virði engin landamæri.

Ástæða þess að lýðræðisríki liggja vel við höggi er að þau treysta á skoðanaskipti og upplýsta umræðu þar sem öll sjónarmið eiga rétt á sér. Í einræðisríkjum er því öðruvísi farið og nefndi Sarts að upplýsingaherferðirnar kæmu helst þaðan, frá Rússlandi og Kína. Nú séu þau hins vegar ekki aðeins að stjórna því hvaða upplýsingar eru veittar eigin íbúum heldur reyni einnig að hafa áhrif á umræðuna í öðrum ríkjum. Sérstaklega í málefnum þar sem þau hafa hagsmuna að gæta.

Sarts lagði áherslu á að greinarmunur þurfi að vera gerður á dreifingu rangupplýsinga og misupplýsinga. Munurinn er hvort ásetningur sé þar að baki. Þegar erlend öfl dreifa rangupplýsingum er það vísvitandi gert með eigin hagsmuni að leiðarljósi. Miðað við stöðu alþjóðamála í dag er jafnvel orðið vænlegra að beita upplýsingaherferðum heldur en hervaldi. Með hinu fyrrnefnda geturðu grafið undan lýðræði annarra ríkja án þess að þurfa að stíga þar fæti.

Það sem hefur auðveldað utanaðkomandi öflum að hafa áhrif á umræðu innan annarra ríkja er tilkoma samfélagsmiðla. Sarts benti á að algrím samfélagsmiðlanna

hefði þegar haft mikil áhrif í aðdraganda kosninga í nokkrum Evrópuríkjum. Það væri nýr veruleiki sem utanaðkomandi öfl eru farin að nýta sér með því að blanda sér í umræðuna á samfélagsmiðlum, dreifa þar upplýsingum og hafa þannig áhrif á skoðanir fólks.

Þrátt fyrir umbyltingu undanfarinna ára með samfélagsmiðlum telur Sarts að þeirra tími sé að líða undir lok með tilkomu gervigreindarinnar. Í sumum kimum internetsins er nærri helmingur alls efnis búinn til með gervigreind, og það hlutfall fer hækkandi. Spurningin sé hins vegar ekki hvort efnið sé raunverulegt eða ekki, heldur hver sé tilgangurinn með því. Hvert er skotmarkið?

Annað dæmi um öra þróun, samkvæmt Sarts, er hversu auðveldlega gervigreindin getur samsvarað sig samfélagslegri umræðu. Á samfélagsmiðlum var oft auðvelt að sjá í gegnum gerviaðganga, svokallaða botta, en gervigreindin getur áttað sig á samhengi hlutanna og brugðist við. Með öðrum orðum er hún með mun mannlegri eiginleika en áður hefur þekkst. Þar er tungumálið heldur engin hindrun eins og áður var, sem hefur bein áhrif á Íslandi rétt eins og í Eyrstrasaltsríkjunum.

Samhliða þessari þróun er skipulega verið að dreifa fölskum upplýsingum sem gervigreindin vinnur með. Með því er hægt að hafa bein áhrif á það hvaða svör hún gefur fólki. Með því er til dæmis hægt að hafa áhrif á skoðanir fólks sem leitar sér upplýsinga í aðdraganda kosninga. Samhliða þessu er í auknum mæli farið að bera á því að fólk tengist gervigreindinni tilfinningaböndum og setti Sarts það í samhengi við eignarhaldið á þessari tækni. Hversu auðveldlega hægt væri að hafa áhrif á fólk.

Sarts benti á rannsókn sem öndvegissetur NATO vann með háskólunum í Cambridge og Oxford þar sem lagt var mat á hvernig staðan gæti orðið eftir nokkur ár. Niðurstaðan er að fyrr en seinna stefnir í að gervigreindin verði eina uppspretta fólks fyrir upplýsingar. Hvaða svör það fær á eftir að hafa mikil áhrif á það hvernig samfélögin þróast. Sarts nefndi að þetta yrði hættuleg staða fyrir lýðræðissamfélög, þar sem fólk fer jafnvel að upplifa mismunandi útgáfur af sannleikanum, allt eftir því hvaða upplýsingar gervigreindin veitir.

Í máli sínu ítrekaði Sarts nauðsyn þess að bregðast strax við þessari þróun, enda virði upplýsingaherferðir engin landamæri. Þá skipti afskekkt lega Íslands ekki máli. Fæst ríki hafi skapað nokkurn lagaramma í kringum gervigreindina og kom Sarts inn á það að mikilvægar ákvarðanir væru fram undan fyrir stjórnámálamenn. Þær ákvarðanir hefðu áhrif á það hvernig þróunin verður og hvernig gervigreindin komi til með að breyta samfélaginu.

Marc-Antoine Brillant, forstöðumaður VIGINUM

Viginum er stofnun sem sérhæfir sig í að greina erlendar upplýsinga-herferðir. Forstöðumaðurinn Marc-Antoine Brillant fór í upphafi erindis síns yfir nokkur nýleg dæmi um það hvernig erlend öfl hafa nýtt upplýsingaherferðir til þess að hafa áhrif á kosningar í Frakklandi og öðrum ríkjum. Það hefur meðal annars verið gert með þúsundum falskra aðganga á samfélagsmiðlum til að upphefja tiltekinn frambjóðanda, gervivefsíðum sem bjóða umbun fyrir það að kjósa ákveðinn frambjóðanda, og hvatningu til þess að skapa óeirðir á götum úti.

Brillant lýsti þessu sem erlendum stafrænum afskiptum eða FIMI, *foreign information manipulation and interference*. Þetta væri ógn við þjóðaröryggi ríkja vegna þess að þarna væru bein afskipti höfð að utan til að hafa áhrif á lýðræði og samfélagslegan stöðugleika er varðar kosningar, efnahags- og utanríkismál svo eitthvað sé nefnt.

Í erindi sínu lýsti hann því að þessi ógn kæmi fram á þrjá vegu. Í fyrsta lagi með viðvarandi erlendu innngripi í opna lýðræðislega umræðu í gegnum falska aðganga á samfélagsmiðlum, falskar vefsíður og áhrifavalda. Nokkuð sem kæmi ekki aðeins fram stuttu fyrir kosningar til að reyna að hafa áhrif, heldur væri þetta viðvarandi í samfélagsumræðunni.

Í öðru lagi nefndi Brillant hversu hröð þróun hefur orðið í tækninni sem gerir erlendum öflum auðveldara að ráðast í flóknar og samræmdar upplýsingaherferðir á mismunandi miðlum. Hægt er að sérsníða slíkt að ákveðnum markhópum og hefur gervigreindin haft mikil áhrif þar. Með henni séu falskir aðgangar á samfélagsmiðlum orðnir mjög þróaðir, þeir hafi mannlega eiginleika til að setja fram efni og því sé erfitt að sjá í gegnum þá.

Í þriðja lagi nefndi Brilliant hvernig stafræn afskipti eru orðin falin í gegnum milliliði. Ríki sem vill hafa áhrif á önnur er betur varið með því að gera slíkt í gegnum þriðja aðila, einkafyrirtæki sem sérhæfir sig í slíkum upplýsinga-herferðum, sem gerir það að verkum að erfiðara er að rekja upprunann. Viginum sé í auknum mæli farið að sjá þetta.

Brilliant nefndi þrjár stórar áskoranir sem bregðast þurfi við vegna þessara ógna. Í fyrsta lagi að sífellt erfiðara verður að greina á milli þess sem er raunverulegt og þess sem ekki er það vegna framfara í gervigreind, sérstaklega í opinberri umræðu sem í auknum mæli fer fram á netinu. Í öðru lagi þurfi að efla getu almennings til gagnrýnnar hugsunar og miðlalæsis til þess að almenningur geti greint og metið uppruna þeirra upplýsinga sem haldið er fram. Í þriðja lagi mikilvægi þess að viðhalda trausti milli almennings og stjórnvalda, að fólk treysti lýðræðislegum kosningum og ekki síður hvert öðru.

Brilliant fór yfir ástæður þess að Viginum var komið á fót. Hann sagði frönsk stjórnvöld hafa áttað sig á ógninni við þjóðaröryggi sem fælist í stafrænum afskiptum erlendis frá. Hlutverk stofnunarinnar væri því að koma auga á og greina slík afskipti og meta mögulega ógn. Viginum væri ekki ætlað að dæma um hvað af því efni sem haldið er að fólki sé rétt og rangt heldur að rannsaka hvaðan upplýsingarnar koma, hvaða aðferðum er beitt og koma auga á skipulagðar upplýsinga-herferðir. Auka átti meðvitund almennings um hvað væri í gangi. Þá var talið mikilvægt að með stofnun Viginum yrði gerður skýr laga- og siðferðisrammi um starfsemi.

Fyrr á þessu ári gáfu frönsk stjórnvöld út landsáætlun sem ætlað var að bregðast við utanaðkomandi stafrænum afskiptum. Þar er gert ráð fyrir að efla seiglu samfélagsins með aukinni meðvitund fólks um stöðuna, með hjálp fjölmiðla og fræðasamfélagsins. Einnig á að þrýsta á að fyrirtækin að baki samfélagsmiðlum axli sína ábyrgð á þróuninni. Þá er bent á nauðsyn þess að efla getu ríkisstofnana til að bregðast við auk þess að efla alþjóðlegt samstarf á þessu sviði. Þar sé mikilvægt að miðla af reynslu sinni og nefndi Brilliant að hjá Viginum væri vilji til þess að aðstoða önnur ríki við að koma á fót sambærilegri starfsemi.

Brilliant benti á að lærdómurinn sem draga megir af vinnu Viginum sé að til þess að bregðast við upplýsinga-herferðum þurfi meðvitund alls samfélagsins. Þetta sé ekki ógn sem aðeins stjórnvöld geti ein náð tökum á heldur þurfi samstillt átak til.

Grafið undan lýðræði: Hvað er til ráða? – Umræður

Erlingur Erlingsson, hernaðarsagnfræðingur, stýrði spjalli við **Janis Sarts**, forstöðumann öndvegisseturs NATO í upplýsingamálum (STRATCOM CoE) og **Marc-Antoine Brilliant**, forstöðumann Viginum.

Þátttakendur fóru dýpra í það sem þeir höfðu komið inn á í erindum sínum. Nefnt var að stjórnvöld í dag séu yfirleitt alltaf að bregðast við því sem gerist og þannig í ákveðnu varnarhlutverki. Mikilvægt sé að reyna að komast hinum megin borðs og stjórna framvindu mála. Þá þurfi að efla upplýsinga- og tæknilæsi almennings. Nefnt var hversu mikilvægt það er að skapa traust innan samfélagsins, þar þyrftu stjórnvöld að hafa fræðasamfélagið og fjölmiðla með sér í liði. Þannig megi efla traust samfélagsins á aðgerðum stjórnvalda.

Gervigreind sem uppspretta upplýsinga

Sérstaklega var talað um traust í samhengi við innreið gervigreindar í daglegt líf fólks, sem í auknum mæli sækir sér upplýsingar í gegnum slíka tækni. Með samfélagsmiðlum væri hægt að fylgjast með umræðu á opnari vettvangi á meðan gervigreindin starfar meira bak við luktur dyr. Þar skipti jafnframt miklu máli að vera meðvitaður um hver á þessa tækni og hvernig það getur litað þau svör sem fólki eru gefin. Þá er þekkt hvernig rangupplýsingum er vísvitandi dreift.

Því var velt upp að ekki væri víst hvort forsvarsmenn tæknirisanna sem vinna að gervigreind séu viljugir til að vinna með stjórnvöldum, til dæmis með því að bregðast við dreifingu rangupplýsinga. Í spjallinu var komið inn á að stjórnvöld þurfi að vera óhrædd við að bregðast við ef grafið sé undan lýðræðislegri umræðu með þessari auknu notkun gervigreindar til upplýsingaöflunar.

Ólíklegt sé að hægt verði að stöðva þessa þróun en þá er áskorunin að skapa ramma utan um tæknina í samstarfi við fyrirtækin.

Þróun lýðræðislegrar umræðu

Bent var á að þróun gervigreindar er mest í Bandaríkjunum og Kína og nú sé tímapunkturinn þar sem ákveða þurfi hverjum eigi að fylgja. Sú ákvörðun móti veruleikann eins og hann á eftir að líta út eftir fimm til tíu ár. Nefnt var sem dæmi að ef lýðræðisleg umræða yrði aðeins viðhöfð innan tæknilausna frá Bandaríkjunum eða Kína gæti það vakið spurningar um stöðu fullveldis í Evrópuríkjum. Þau standi hins vegar flest sterk .

Aðrar áskoranir sem nefndar voru snúa að þekkingu og uppsprettum hennar. Ef fólk snýr sér í auknum mæli aðeins að gervigreindinni til þess að sækja sér upplýsingar án sjálfstæðrar hugsunar verður niðurstaðan frekar einhliða. Það gæti haft áhrif á lýðræðislega umræðu í kjölfarið, þar sem minna yrði um skoðanaskipti og mikilvægi þess að vita hver uppspretta upplýsinganna yrði var ítrekað.

Þróunin nú sé að hefðbundnir fjölmiðlar eigi undir högg að sækja, þeir eigi í meiri rekstrarvandráðum og treysti enn frekar á auglýsingar. Nú væri tíminn fyrir stjórnvöld að bregðast við með því að styrkja hefðbundna fjölmiðla í að veita traustar upplýsingar byggðar á eigin vinnu og rannsóknum. Það kostaði sitt en væri mikilvægt til að viðhalda lýðræðislegri umræðu.

Lýðræðislegt áfallapol á Íslandi: Rannsóknir, áskoranir og úrræði

Hulda Þórisdóttir, prófessor við Stjórn málafræðideild
Háskóla Íslands

**Staða rannsókna á upplýsingaóreiðu á Íslandi
og samnorrænt rannsóknarnet sem hefur það
markmið að auka skilning á viðbúnaði norrænna
samfélaga gagnvart upplýsingaóreiðu.**

Í erindi sínu kynnti Hulda Þórisdóttir, prófessor í stjórn málafræði, samnorrænt rannsóknarverkefni sem kallast *Nordren; The Nordic Disinformation Resilience Network*. Það er unnið af fræðafólki frá Íslandi, Danmörku, Finnlandi, Noregi og Svíþjóð þar sem upplýsingaóreiða og geta samfélaga til að bregðast við eru skoðuð. Ekki aðeins tæknigeta eða lagarammi heldur einnig traust, stofnanamenning, fjölmiðlaumhverfi, menntun og samstarf á milli ólíkra aðila.

Í verkefninu er það rannsakað hvar ábyrgðin liggur við að greina, útskýra og bregðast við upplýsingaóreiðu. Skoðað er hvar samstarf fjölmiðla, stjórnvalda, menntakerfis, lögreglu og fleiri er sterkt og hvar sé þörf á að styrkja það. Til þess eru fyrirbyggjandi gögn og stefnumótandi skjöl skoðuð en einnig eru tekin viðtöl og unnið í rýnihópum með fólki sem kemur með

einum eða öðrum hætti að þessum málaflokki. Hulda sagði að verkefnið væri því bæði kortlagning á því hverjir eru á vettvangi og gagnrýnin akademísk sýn á það hvernig þessir aðilar skilja vandann og hvaða lausnir eru til staðar eða taldar vænlegastar.

Hulda nefndi að Norðurlöndin væru þekkt fyrir að búa yfir miklu trausti, hvort sem er innan samfélagsins, stofnana eða stjórn mála, þá sérstaklega samanborið við önnur lönd. Sterkar stofnanir, öflugir fjölmiðlar og gott menntakerfi í löndunum eru talin veita vörn gegn upplýsingaóreiðu, en örar og róttækar breytingar á upplýsingaumhverfinu eru jafn sýnilegar á Norðurlöndunum og annars staðar. Það endurspeglast til að mynda í því hvernig sífellt fleiri fá gott sem allar sínar fréttir í gegnum samfélagsmiðla, hraði allrar miðlunar er orðinn mun meiri og gervigreindin hefur umbylt umhverfinu enn frekar.

Hulda kom sérstaklega inn á það að í upplýsingaóreiðu sé ekki verið að fárast yfir einstaka rangfærslum í tilteknum málum, heldur hvaða afleiðingar það hefur að grafið sé undan trausti með rang- og misupplýsingum. Slíkt auki togstreitu og skautun í samfélaginu, sem geri lýðræðislega umræðu og ákvarðanatöku miklu erfiðari.

Í erindi sínu deildi Hulda fyrstu bráðabirgðaniðurstöðum úr *Nordren-rannsóknarverkefninu*, sem ætlað er að vera upphafið að umfangsmeiri rannsóknarverkefnum á þessu sviði. Hulda og Eiríkur Bergmann, prófessor í stjórnmálafræði við Háskólann á Bifröst, hafa tekið viðtöl og haldið rýnihóp með fulltrúum frá utanríkisráðuneyti, fjölmiðlum, Bláðamannafélaginu, Fjölmiðlanefnd og lögreglu. Þar hefur meðal annars komið fram að ábyrgðin á því að takast á við upplýsingaóreiðu virðist dreifð á marga aðila þar sem skortir samhæfingu og enginn hefur yfirsýn yfir heildina. Þá er jafnvel ekki sameiginlegur skilningur á því hvað rang- og misupplýsingar eru og hvernig eigi að sporna við þeim.

Niðurstöðurnar gefa einnig til kynna að ógnin af upplýsingaóreiðu sé álitin vera utanaðkomandi. Viðmælendur nefndu að Ísland sem lítið samfélag veiti vörn gegn upplýsingaóreiðu, en smæðin geti þó á sama tíma flýtt fyrir dreifingu villandi efnis þegar það nær fótfestu. Þá nefndi Hulda að veigamesta atriðið að hennar mati sé staða fjölmiðla á Íslandi. Bæði er mikið álag á blaðamenn þar sem sérhæfing er á undanhaldi og stjórnmálafólk, sem dæmi, er í auknum mæli farið að fara framhjá hefðbundnum ritstýrðum miðlum og miðla efni beint til almennings á samfélagsmiðlum.

Þegar litið er til frumniðurstaðna á hinum Norðurlöndunum nefndi Hulda að Svíþjóð hefur byggt upp sterkustu og sýnilegustu stofnanaumgjörðina í kringum þennan málaflokk. Í Finnlandi er tenging milli þjóðaröryggis og upplýsingaóreiðu skýrari en víðast hvar annars staðar. Í Noregi er sérstaklega áberandi hversu sterkt fjölmiðlaumhverfi er þar sem miðlar starfa meðal

annars saman þegar kemur að staðreyndaprófun. Í Danmörku ber svo mikið á hópum og einstaklingum sem reyna að bregðast við upplýsingaóreiðu. Þar er sterk meðvitund um hættuna af rang- og misupplýsingum úr ólíkum áttum og nefndi Hulda að vefurinn Tjekdet gegni mikilvægu hlutverki við staðreyndaprófun.

Á öllum Norðurlöndunum hafa viðmælendur í *Nordren*-verkefninu lagt mikla áherslu á mikilvægi fræðslu og kennslu í upplýsingalæsi. Ekki bara fyrir unga fólkið, því oftast veitir ekki af slíku fyrir eldri borgara líka.

Hulda dró að lokum fram þrjú atriði gagnvart Íslandi sem komið hafa fram í tengslum við verkefnið. Í fyrsta lagi sagði hún nauðsynlegt að styrkja fjölmiðla, sem séu ein af meginstöðum lýðræðissamfélagsins. Í öðru lagi þurfi að tryggja áfram öflugt norrænt samstarf og í þriðja lagi þurfi að byggja upp menningu í samfélaginu þar sem almenningur gerir greinarmun á skoðanaágreiningi og upplýsingaóreiðu. Það verði að vera hægt að takast á um málefni og vera ósammála án þess að bendla allt við upplýsingaóreiðu. Annars sé erfiðara að greina rangupplýsingar þegar þeim er vísvitandi komið áfram af óprúttum aðilum til að skaða og skapa ringulreið.

Hulda sagði nauðsynlegt að byggja upp seiglu gegn upplýsingaóreiðu. Hún nefndi að á Íslandi væri almennt mikið traust í samfélaginu, en það dygði ekki ef fjölmiðlar væru veikir, ef ábyrgð á málaflokknum væri dreifð og án samhæfingar eða ef samfélagið gæti ekki greint á milli skoðanaágreinings og markvissrar upplýsingaóreiðu.

Skúli Bragi Geirdal, sviðsstjóri Netvís – Netöryggis-
miðstöðvar Íslands

Rannsókn á upplifun fólks af erlendum árásar- herferðum og áhrif á kosningar og hvernig Netvís notar fræðslu til að efla viðnámsþrótt fólks

Skúli Bragi Geirdal, sviðsstjóri Netvís, fór yfir helstu niðurstöður þeirra rannsókna sem Netöryggismiðstöð Íslands hefur ráðist í. Þar kemur meðal annars fram að almenningur hefur almennt minni áhyggjur af áhrifum gervigreindar en sérfræðingar gera. Hins vegar benda niðurstöður til þess að fólki finnist vanta meiri fræðslu varðandi miðlalæsi og félagslegt netöryggi, meðal annars til þess að vera betur meðvitað um þær upplýsingar sem beint er að því. Gögnin benda til þess að fólk sé að sjá áróðursherferðir á netinu og sérstaklega á samfélagsmiðlum. Þar er þó munur á milli aldurshópa, þar sem þau elstu sjá slíkar herferðir helst á Facebook á meðan þau sem yngri eru taka helst eftir því á miðlum á borð við TikTok eða X.

Skúli fór yfir niðurstöður fleiri skýrslna frá Netvís og Fjölmiðlanefnd, þar sem fram kemur að um helmingur fólks telur sig vel undirbúinn til þess að takast á við og greina áróðursherferðir sem beint er að því. Þá kemur fram að fólk hefur áhyggjur af gervigreind til framtíðar og það telur að lýðræðinu standi einhver ógn af þeirri þróun.

Um tíu prósent þjóðarinnar hafa verið á fræðsluerindum hjá Netvís og fór Skúli yfir nokkrar af þeim æfingum sem farið er yfir á slíkum erindum. Þar

er fólk meðal annars fengið til þess að meta ljósmyndir, hvort þær séu raunverulegar eða búnar til með aðstoð gervigreindar, og var oft mikill meirihluti sem hafði þar rangt fyrir sér.

Ekki er að sjá á niðurstöðunum að ákveðnum aldurshópum gangi áberandi best eða verst í því að koma auga á hvað er raunverulegt og hvað ekki. Hversu tilviljanakennt það er sagði Skúli undirstrika nauðsyn þess að bjóða upp á markvissa fræðslu og efla gervigreindarlæsi hjá öllum aldurshópum. Vandamálið er hins vegar að þróunin er svo hröð að erfitt er að halda í við hana. Nauðsynlegt sé því að fara úr því að vera aðeins að bregðast við, í það að geta undirbúið fólk undir það sem er fram undan.

Meðal verkefna sem ætlað er að bregðast við þessu er svokallað Borgarasamtal um félagslegt netöryggi og miðlalæsi, sem kemur frá þjóðaröryggisráði. Ætlunin er að efla fólk í að skilja hvar upplýsingaóreiða, djúpfalsanir og skipulagðar herferðir birtast og hvernig hægt er að bregðast við. Þar er ætlunin að fjölga þeim hópum sem fá fræðslu á jafningjagrundvelli, sem helst hefur verið börn og ungmenni hingað til. Sérstök áhersla verður lögð á að ná til eldra fólks, gera fagfólk meira meðvitað um málefnið og ná til innflytjenda með fræðslu í gegnum túlk.

Í erindi sínu ítrekaði Skúli nauðsyn þess að fræða fólk um flókin hugtök á aðgengilegan hátt, með almannahagsmuni að leiðarljósi.

Lýðræðislegar áskoranir nú og til framtíðar

Freyja Steingrimsdóttir, framkvæmdastjóri
Blaðamannafélags Íslands

Lýðræðislegt hlutverk fjölmiðla í stafrænum heimi

Freyja Steingrimsdóttir, framkvæmdastjóri Blaðamannafélags Íslands, lagði áherslu á að upplýsingaóreiða, undirróðursherferðir, innreið gervigreindar og staða fjölmiðla væru allt hluti af sömu áskoruninni. Hvernig hægt sé að tryggja það að almenningur hafi aðgang að traustum og réttum upplýsingum og geti myndað sér skoðanir út frá þeim í umhverfi þar sem aldrei hefur verið erfiðara að greina á milli þess sem er satt eða ósatt, gervi eða alvöru. Slíkt snerti lýðræðið beint og besta vörnin væri fagleg blaðamennska og ritstýrðir fjölmiðlar.

Freyja undirstrikaði að það eigi að gera miklar kröfur til fjölmiðla um að sigta úr þeim upplýsingum sem á okkur dynja, sannreyna þær og setja í samhengi á skiljanlegan hátt. Ekki megi slaka á þeim kröfum þrátt fyrir áskoranir sem fjölmiðlar standa frammi fyrir. Fjölmiðlar hafi tækifæri til að nýta gervigreindina til góðs til að ná til fólks, en mikilvægt sé að auka samvinnu þeirra á milli, ekki síst á Norðurlöndunum.

Í erindi sínu sagði Freyja jafnframt nauðsynlegt að auka skilning samfélagsins á mikilvægi ritstýrðra miðla og blaðamennsku. Að þekkja muninn á hvað liggur að baki upplýsingum sem koma frá fréttamiðlum eða frá þeim

sem hafa aðra hagsmuni að gæta. Sterkir fjölmiðlar séu ekki bara lúxus sem lýðræðissamfélög hafi efni á þegar vel árar, heldur séu þeir hluti af grunninnviðum og þá beri að virða sem slíka. Það sjáist best að þegar áfall ríður yfir er ekki leitað til gervigreindarinnar fyrir nýjustu upplýsingarnar, heldur til fjölmiðla hvort sem er á netinu eða í ljósvaka. Þar býst fólk við því að geta fengið réttar og traustar upplýsingar í rauntíma.

Á sama tíma glími fjölmiðlar við erfitt rekstrarumhverfi og brottfall úr stéttinni. Samfélagið þurfi að bregðast við því. Aðgerðir stjórnvalda hingað til séu í rétta átt, en miklu meira þurfi til. Þá sagði Freyja að almenningur á Íslandi þurfi jafnframt að vera tilbúnari til þess að greiða fyrir fréttæfni. Slíkt er ekki hluti af menningunni hér, ólíkt sums staðar annars staðar á Norðurlöndunum. Vitundarvakning sé mikilvæg til þess að fólk öðlist skilning á mikilvægi þess að styrkja fréttamiðla. Ekki sé nóg að fræða fólk um það hvað þarf að varast á tímum upplýsingaóreiðu, heldur um mikilvægi fjölmiðla og hlutverk þeirra í lýðræðissamfélagi.

Vilhjálmur Árnason, prófessor emeritus í heimspeki

Lýðræðislegar skyldur þingmanna og stjórnvalda

Til þess að útskýra lýðræðislegar skyldur þingmanna sagði Vilhjálmur Árnason, prófessor emeritus í heimspeki, að nærtækast væri að nefna nauðsyn þess að segja satt, sem væri samofið hlutverki þeirra sem kjörinna fulltrúa að gæta hagsmuna almennings. Slíkt væri nátengt gagnrýnni hugsun, þar sem ekki eigi að fullyrða umfram það sem vitað sé og leitast ekki við að sannfæra aðra um skoðanir sem standast ekki rök. Kjörnir fulltrúar hafi fengið umboð almennings til að kynna sér mál og leiða þau til lykta í ljósi bestu upplýsinga og almannahags. Þegar stjórnmálamenn bregðast þessari frumskyldu sinni sagði Vilhjálmur þá sjálfa taka þátt í upplýsingaóreiðu í stað þess að sporna gegn henni.

Vilhjálmur sagði þetta oft vandasamt þar sem túlkun upplýsinga væri oft háð pólitísku mati. Hins vegar væri grundvallarmunur á því að halda fast fram pólitískum skoðunum og því að halla réttu máli í viðleitni til að afla sér fylgis. Lýðræðisleg skylda þingmanna væri að virða þennan greinarmun í þágu almannahagsmuna.

Varðandi lýðræðislegar skyldur stjórnvalda sagði Vilhjálmur að þeim beri að leita leiða til að efla menntastofnanir og fjölmiðla. Búa þurfi nemendur undir ábyrga þátttöku í lýðræðissamfélagi sem felst ekki síst í því að skapa færni til þess að meta upplýsingar, túlka þær og rökræða. Vilhjálmur sagði stjórnvöld þurfa að beita sér gagnert fyrir því að megináhersla sé lögð á það í skólum landsins að þjálfra upplýsingalæsi, hugtakaskilning, rökræðuhæfni og gagnrýna hugsun.

Þegar kemur að þætti fjölmiðla nefndi Vilhjálmur að stjórnvöld ættu að gera þeim betur kleift að sinna sínu hlutverki og ástunda fagleg vinnubrögð með staðreyndavöktun og sjálfstæðri greiningu. Það hamli upplýsingaóreiðu, en fjölmiðlar væru gagnslausir ef þeir birtu aðeins skoðanir.

Vilhjálmur sagði að mikilvægi þess að vanda opinbera stefnumótun væri orðið enn mikilvægara í andrúmslofti óreiðu. Til þess að vinna gegn þeim öflum sem hafa hag af upplýsingaóreiðu þurfi því að styrkja skilyrði borgaranna til þess að greina rétt frá röngu, afla sér trúverðugra upplýsinga og mynda sér traustar skoðanir.

Lýðræðislegar áskoranir nú og til framtíðar – Pallborðsumræður

Jón Gunnar Ólafsson, lektor við Stjórn málafræðideild Háskóla Íslands, **Vilhjálmur Árnason**, prófessor emeritus í heimspeki, **Elfa Ýr Gylfadóttir**, framkvæmdastjóri Fjölmiðlanefndar, **Freyja Steingrímsdóttir**, framkvæmdastjóri Blaðamannafélags Íslands og **Finnbogi Jónasson**, aðstoðaryfir-lögreglupjónn hjá greiningardeild ríkislögreglustjóra.

Umræðustjóri: **Ingólfur Bjarni Sigfússon**, fréttamaður RÚV

Þátttakendur ræddu um stöðuna á fjölmiðlamarkaði og vísað var í rannsóknir sem gefa til kynna að fjölmiðlar séu að veikjast á sama tíma og hlutverk þeirra verður mikilvægara. Var það sett í samhengi við offramboð upplýsinga, samfélagsmiðla og gervigreind. Rætt var að vissulega þurfi að styrkja fjölmiðla, en ekki síður vinna ofan af því að fólk búist við því að geta fengið fréttir og upplýsingar frá fjölmiðlum án endurgjalds. Rætt var að fjölmiðlarnir vilji ekki vera byggðir upp af ríkisstyrkjum og að nauðsynlegt væri að fara í vitundarvakningu um mikilvægi fjölmiðla.

Farið var yfir hversu ör þróun hefur verið í því hvernig fólk sækir sér fréttir. Undanfarið hefur tíðkast í meira mæli að treysta á samfélagsmiðla til þess að sækja sér upplýsingar, en nú er nýr veruleiki að myndast með gervigreindinni. Þar fer fólk að hafa bein samskipti við tæknina til þess að sækja sér upplýsingar, í stað þess að fá hlutlægar greiningar unnar af fjölmiðlum. Nefnt var að þetta væri á við stökkbreytingu fyrir samfélagið.

Mikilvægi traustra upplýsinga á tímum offramboðs

Þátttakendur fóru yfir stór álitamál sem takast þarf á við. Meðal þess sem nefnt var er hvernig hægt sé að fá tekjur af gervigreindinni sem fólk borgar fyrir að nota, á meðan gervigreindin sækir sjálf upplýsingarnar ókeypis sem hún miðlar áfram. Í því samhengi skipti miklu máli að hafa faglegar fréttir og upplýsingar sem gervigreindin svo tekur upp, ekki síst þar sem hún stefnir í að verða meginuppspretta upplýsinga fyrir fólk. Á meðan það er orðið offramboð af upplýsingum skiptir máli að hafa sem mest framboð af traustum og faglega unnum fréttum, því gervigreindin gerir ekki góðan greinarmun á því sem liggur að baki þeim upplýsingum sem hún sækir.

Fjölmiðlar, samfélagsmiðlar og gervigreind

Þá var nefnt að það væri ekki nóg að ætla að styrkja hefðbundna fjölmiðla, þegar vísbendingar eru um að ungt fólk noti þá ekki, eða í það minnsta allt öðruvísi.

Því var velt upp hvort verið væri að styrkja eitthvað og forgangsraða því sem ætti sér ef til vill ekki framtíð. Hefðbundnir fjölmiðlar þyrftu því annað hvort að aðlagast sig breyttum veruleika, framsetningu og neysluvenjum fólks, eða ráðast þyrfti í samfélagslegt átak til þess að byggja upp vilja ungs fólks til að nýta hefðbundna fjölmiðla eins og þeir eru í dag.

Í umræðunum var nefnt að meiri og dýpri stefnumótun þurfi til þess að bregðast við innreið gervigreindar. Það hafi heldur ekki verið gert þegar samfélagsmiðlar stækkuðu. Viðskiptamódelið á bak við þá stjórnir algríminu og geti raunverulega haft áhrif á lýðræðislega umræðu. Nú sé loks farið að bregðast við en á sama tíma hafi þróunin haldið áfram og áskorunin með gervigreindina sé orðin enn stærri. Læra þurfi af þessu.

Þátttakendur ræddu um stöðuna á fjölmiðlamarkaði og vísað var í rannsóknir sem gefa til kynna að fjölmiðlar séu að veikjast á sama tíma og hlutverk þeirra verður mikilvægara. Var það sett í samhengi við offramboð upplýsinga, samfélagsmiðla og gervigreind. Rætt var að vissulega þurfi að styrkja fjölmiðla, en ekki síður vinda ofan af því að fólk búist við því að geta fengið fréttir og upplýsingar frá fjölmiðlum án endurgjalds. Rætt var að fjölmiðlarnir vilji ekki vera byggðir upp af ríkisstyrkjum og að nauðsynlegt væri að fara í vitundarvakningu um mikilvægi fjölmiðla.

Farið var yfir hversu ör þróun hefur verið í því hvernig fólk sækir sér fréttir. Undanfarið hefur tíðkast í meira mæli að treysta á samfélagsmiðla til þess að sækja sér upplýsingar, en nú er nýr veruleiki að myndast með gervigreindinni. Þar fer fólk að hafa bein samskipti við tæknina til þess að sækja sér upplýsingar, í stað þess að fá hlutlægar greiningar unnar af fjölmiðlum. Nefnt var að þetta væri á við stökkbreytingu fyrir samfélagið.

Mikilvægi traustra upplýsinga á tímum offramboðs

Þátttakendur fóru yfir stór álitamál sem takast þarf á við. Meðal þess sem nefnt var er hvernig hægt sé að fá tekjur af gervigreindinni sem fólk borgar fyrir að nota, á meðan gervigreindin sækir sjálf upplýsingarnar ókeypis sem hún miðlar áfram. Í því samhengi skipti miklu máli að hafa faglegar fréttir og upplýsingar sem gervigreindin svo tekur upp, ekki síst þar sem hún stefnir í að verða meginuppspretta upplýsinga fyrir fólk. Á meðan það er orðið offramboð af upplýsingum skiptir máli að hafa sem mest framboð af traustum og faglega unnum fréttum, því gervigreindin gerir ekki góðan greinarmun á því sem liggur að baki þeim upplýsingum sem hún sækir.

Fjölmiðlar, samfélagsmiðlar og gervigreind

Þá var nefnt að það væri ekki nóg að ætla að styrkja hefðbundna fjölmiðla, þegar vísbendingar eru um að ungt fólk noti þá ekki, eða í það minnsta allt öðruvísi.

Því var velt upp hvort verið væri að styrkja eitthvað og forgangsraða því sem ætti sér ef til vill ekki framtíð. Hefðbundnir fjölmiðlar þyrftu því annað hvort að aðlaga sig breyttum veruleika, framsetningu og neysluvenjum fólks, eða ráðast þyrfti í samfélagslegt átak til þess að byggja upp vilja ungs fólks til að nýta hefðbundna fjölmiðla eins og þeir eru í dag.

Í umræðunum var nefnt að meiri og dýpri stefnumótun þurfi til þess að bregðast við innreið gervigreindar. Það hafi heldur ekki verið gert þegar samfélagsmiðlar stækkuðu. Viðskiptamódelið á bak við þá stjórni algríminu og geti raunverulega haft áhrif á lýðræðislega umræðu. Nú sé loks farið að bregðast við en á sama tíma hafi þróunin haldið áfram og áskorunin með gervigreindina sé orðin enn stærri. Læra þurfi af þessu.

Innreið upplýsingaherferða

Farið var yfir það að Ísland geti ekki lengur álitandi sig vera í skjóli vegna smæðar samfélagsins og tungumálsins. Gervigreindin hafi tekið slíkt skjól frá okkur og meira er orðið af falsaðgöngum sem bæði tala tungumálið og eru vel að sér í samfélagslegum málefnum. Slíkum aðgöngum er gjarnan beitt til þess að hafa áhrif á lýðræðislega umræðu.

Þá hefði tæknin jafnframt gert það að verkum að hægt er að hrinda af stað upplýsingaherferðum með litlum tilkostnaði. Mjög erfitt sé að sjá í gegnum það, hvort tilgangurinn sé annarlegur eða hver sé á bak við slíkar herferðir. Til að efla færni almennings við að greina réttar og rangar upplýsingar var talað um mikilvægi fræðslu, samvinnu stjórnvalda og fjölmiðla og að þar á milli sé traust.

Tjáningarfrelsi og frelsi til upplýsinga

Þátttakendur fóru yfir mikilvægi þess að verja lýðræðislega menningu á tímum þar sem almenningur virðist berskjaldaður fyrir þeim hröðu breytingum sem eru að eiga sér stað. Hugtakið lýðræðislegt stjórnlyndi var sett fram. Stjórnvöld þurfi að stíga markvisst fram og verja lýðræðismenninguna, án þess þó að það takmarki tjáningarfrelsið í samfélaginu. Þá vaknar jafnframt spurning um hvort tæknin og þróun hennar hafi eigið tjáningarfrelsi, sem yrði heft með því að koma böndum á hana. Í umræðunni var nefnt að nán tengsl séu á milli tjáningarfrelsis og frelisis til upplýsinga. Ef upplýsingarnar berast aðeins úr einni átt, frá tæknifyrirtækjum sem stjórna algríminu og koma í stað fjölbreyttrar fjölmiðlunar, sé hægt að velta fyrir sér hvað verði um tjáningarfrelsið ef frelsi til upplýsinga sé farið samhliða þessari þróun.

Ítrekað var í lokin hversu erfitt er að hafa hemil á gervigreind og þróun hennar, áhrifin sem hún hefur nú þegar og mun hafa til framtíðar á samfélagið. Það sé alþjóðlegt verkefni sem allar þjóðir þurfi að takast á við.

Lokaorð

Kristrún Frostadóttir forsætisráðherra,
formaður þjóðaröryggisráðs

Góðir gestir,

Það er frábært að fá að vera hér með ykkur í dag og flytja lokaorðin á þessari ráðstefnu þjóðaröryggisráðs um lýðræði á tímum upplýsingaóreiðu. Farið hefur fram mikilvæg umræða um þessa ógn hér í dag og ég fagna því mjög að efnt hafi verið til samtalsins, með öflugum sérfræðingum á sviði þjóðaröryggismála, fjölmiðla og fræðasamfélagsins, svo fátt eitt sé nefnt. Frábært framtak.

Ég hef nú gegnt embætti forsætisráðherra Íslands í rétt tæplega eitt og hálft ár. Ég hef oft haft á orði síðan þá að mér finnst ég hafa verið alltof mikið í útlöndum – og ég stend enn við það! En það á sér auðvitað eðlilegar skýringar. Miklar vendingar hafa orðið á alþjóðasviðinu á mínum stutta tíma í embætti. Stríð hafa byrjað og önnur eldri geisa áfram. Virðingu fyrir alþjóðalögum virðist stundum kastað algjörlega til hliðar. Þetta eru róstusamir tímar. Við finnum öll fyrir því. Líka hér á Íslandi. Litlu, friðsælu eyjunni okkar á norðurhvara.

En augu heimsins beinast í auknum mæli að Norðurslóðum. Og þó að við hér á Íslandi séum lítil í stóra samhenginu erum við sannarlega ekki ónæg fyrir utanaðkomandi áhrifum og inngripi. Ég held að við höfum öll tilhneigingu til að líta á smæð okkar sem ákveðið skjól. Og ekki að ástæðulausu. Samfélagið okkar er fámennt og náíð. Fjarri alþjóðlegum átakalínum. Við þekkjum hvert annað vel. Við berum almennt mikið traust til náungans og stofnana. Boðleiðir eru stuttar.

Í smæð okkar er fólgin styrkur – en hún getur líka gert okkur berskjölduð.

Í litlu samfélagi þarf oft afar lítið til að hafa afgerandi áhrif á umræðu og anda. Ein villandi fullyrðing, ein misvísandi frásögn, eitt falsað myndband – allt getur þetta átt greiðari og hraðari leið inn í almannaróm á Íslandi en í fjölmennari samfélögum. Það sem alltaf væri jaðarumræða í stærra ríki getur orðið að margra daga fréttahring á landsvísu hér heima.

Við lifum í nákvæmlega sama stafræna veruleika og aðrar þjóðir. Erum raunar ein nettengdasta þjóð heims. Skoðum sömu samfélagsmiðlana úr smiðju sömu alþjóðlegu tæknirisanna. Tungumálið okkar er ekki lengur sama vörnin og áður gegn upplýsingaóreiðu erlendis frá – þökk sé tækniframförum er nú hægt að búa til sannfærandi efni á íslensku með litlum tilkostnaði.

Sérhæfð þekking til að bregðast við slíkri upplýsingaóreiðu er oft á fárra höndum í litlum samfélögum. Fjölmíðlar eru fáir og með takmörkuð mannaforráð. Og svo mætti lengi telja. Við megum ekki líta á þetta sem einkavandamál erlendra ríkja. Ísland er ekki stikkfrí.

Upplýsingaóreiða er vissulega ekki nýtt fyrirbæri. Pólitískum áróðri, þar sem frjálslega er farið með sannleikann, hefur auðvitað verið beitt í gegnum áratugina – aldirnar, jafnvel. En í dag er þetta gert með allt öðrum hætti en áður. Og á allt öðrum skala.

Kerfisbundin dreifing á lygum og villandi upplýsingum. Bein íhlutun í kosningar og lýðræðislega ferla. Netárásir á mikilvæga innviði. Öllu er þessu haldið úti í krafti ógnarhraðra tæknibreytinga. Og þegar þróunin er svona hröð verður óhjákvæmilega erfiðara að sporna við henni. Mörkin á milli sannleika og áróðurs verða sífellt óskýrari.

Á sama tíma hefur pólitísk orðræða og upplýsingamiðlun á alþjóðavísu tekið afgerandi breytingum. Stjórn málaöfl sem þrífast í umhverfi upplýsingaóreiðu, nýta sér hana jafnvel gagnert sjálf, hafa aflað sér mikils fylgis í löndum í kringum okkur. Og undir niðri kraumar þar yfirleitt mikil samfélagsleg ólga.

Mig langar að staldra aðeins við nákvæmlega þetta. Ólguna, ósættið og pirringinn, sem sannarlega eru víða til staðar. Þessar tilfinningar verða ekki til í tómarrúmi. Og þær stafa ekki bara af þessari nýju tegund orðræðu sem hefur haslað sér völl – þó að þetta séu vissulega stef líka úr fortíðinni, svo það sé sagt. Stórir hópar fólks upplifa, réttilega, að þeir hafi verið skildir eftir

og að á þá sé ekki hlustað. Þeir upplifa að stjórnvöld hafi hreinlega gleymt þeim og þeirra hagsmunum.

Veruleikinn er sá að langvarandi gremja og ósætti af þessu tagi gerir fólk mun móttækilegra fyrir alls kyns áróðri. Og eðlilega snúa þessir hópar oft baki við stjórnvöldum og leita annað. Þeir leita til afgerandi radda í samfélaginu sem sýna þeim hlustun og skilning. Áhrifafólks sem talar til þeirra. Við getum nefnilega ekki bara skellt skuldinni á tæknirisa, orðræðuna eða óvinveitt öfl frá útlöndum sem vilja grafa undan lýðræði. Þó að ég geri alls ekki lítið úr áhrifum þeirra – og mun raunar víkja frekar að þessu síðastnefnda hér rétt á eftir.

En, ég hef alltaf verið talsmaður þess að við lítum líka í eigin barm. Föllum í kjarnann og veltum því raunverulega fyrir okkur hvaðan þessi undirliggjandi ólga kemur. Við megum ekki stinga höfðinu í sandinn. Við verðum að leggja okkur fram við að skilja og hlusta á þá sem upplifa sig utanveltu. Tala ekki niður til fólks – eða messa yfir þeim – heldur reyna eins og við getum að stuðla að breiðari sátt í mikilvægum, og oft erfiðum, málum. Og koma til móts við réttmætar áhyggjur.

Þannig þössum við best upp á lýðræðið – og allt það góða sem við eigum hérna saman.

Ég elska Ísland – ég segi þetta oft, enda er ég stolt af landinu. Og vel á minnst – gleðilegan 17. júní í gær! Það er auðvelt að vera stoltur Íslendingur þessa dagana. Við eigum frábært land. Ísland er í fremstu röð þegar kemur að friði, jafnrétti, velsæld og lýðræði. Við höfum náð ótrúlegum árangri á næstum alla mögulega mælikvarða. Og það er til mikils að vinna fyrir okkur öll að við stöndum vörð um þennan dýrmæta árangur.

Eins og ég kom inn á hér áðan hafa víða orðið vendingar í pólitíkinni og samfélögunum í löndum í kringum okkur. Uppgangur ákveðinna afla verður oft á tíðum greiðari í krafti undirliggjandi óánægju og gremju með stjórnvöld. Flest þessara landa standa þó aftar Íslandi á fyrrnefndum mælikvörðum: ójöfnuður er víðast hvar mun meiri en hér og félagslegu kerfin veikari.

Vissulega þurfum við sem erum í stjórnmálum að líta í eigin barm, hvort verk okkar þjóni öllum. En við þurfum líka að vera á varðbergi gagnvart því að verið sé að flytja hingað inn ósætti að utan, sem oft byggir á vandamálum sem ekki eru nándar nærri því jafn stór á Íslandi. Og stundum jafnvel alls ekki til staðar hér heima. Flytjum ekki inn orðræðu sem á við einhvern allt annan veruleika en okkar. Þar er ábyrgð stjórnvalda, kjörinna fulltrúa – og okkar allra sem einstaklinga – mikil.

Við megum heldur ekki loka augunum fyrir því að þetta er risastórt öryggismál fyrir Ísland allt. Erlend, óvinveitt ríki beita upplýsingaóreiðu og falsfréttamiðlun beinlínis í hernaði. Til þess einmitt að grafa undan lýðræði,

trausti okkar til hvers annars, stofnana, vísindasamfélagsins og frjálsra og óháðra fjölmiðla. Og þegar þetta traust veikist verður samfélagið allt berskjaldaðra. Það er tilgangurinn: að taka af okkur það sem gerir okkur að góðu samfélagi.

Kjarni málsins er í lok dags þessi:

Við getum sannarlega leyft okkur að vera ósammála og tekist hressilega á. En við megum ekki leyfa utanaðkomandi spilliöflum að stýra landinu. Leyfum ekki sundrunu og tortryggni að hafa yfirhöndina. Hjálpumst að við að passa upp á allt það dýrmæta sem okkur hefur tekist að byggja hérna upp. Saman erum við alltaf sterkust.

Að síðustu vil ég þakka þeim fjölmörgu sem komu að undirbúningi þessarar ráðstefnu. Ég vil einnig þakka þátttakendum sérstaklega fyrir þeirra fróðlegu erindi og umræður.

Takk fyrir mig.